परम्परागत विकास मोडल

नेपाली शैलीको आधुनिक विकासको मोडेल चाहिएको छ

> बजार अर्थतन्त्रका हिमायतीहरूले केन्द्रीकृत अर्थतन्त्रभित्रको विषय ठानी योजनालाई अस्वीकार गरे पनि हाम्रो जस्तो मिश्रित अर्थ व्यवस्था अगाँलेको अति कम विकसित राष्ट्रलाई धेरै वर्षसम्म योजना चाहिन्छ। विशेष गरी निजी क्षेत्र सबल नहुन्जेलसम्म सरकारले योजना मात्र होइन बजारमा प्रभावकारी अनुगमन समेत गर्नुपर्ने हुन्छ।

■ डा. डमरुबल्लभ पौडेल

महाभूकम्पकपछि किसानको मुख्य कामको चटारो रोपाइँ सकिएको छ। मौसमले साथ दिई लगाएको धान बाली राम्रो भए उत्पादन बढेर कुल गार्हस्थ उत्पादन बढाउन सकिने निश्चित छ। कुल गार्हस्थ उत्पादनको करिब एक तिहाई योगदान दिने कृषिले तीन चौथाई जनसंख्यालाई जीविकाको आधार प्रदान गरेको छ। तसर्थ, कर्मयोगी किसानका पाखुरीबाट नेपाली अर्थतन्त्रको आरोहअवरोहका लागि आधार तयार हुने प्रमुख समय सकिए पनि यसको फल कस्तो हुन्छ भन्ने हेर्न मङ्सिरसम्म कुर्नैपर्छ।

हाम्रो परम्परागत विकास मोडेलको विकास कार्यको मुख्य मौसम पनि असार मसान्तमा सकिएको छ। अर्थात पुँजीगत बजेटको प्रमुख हिस्सा खर्च हुने याम। बार्षिक पुँजीगत बजेटको करिब आधा हिस्सा जेठ र असार महिनामा मात्र खर्च हुने गरेको छ। आर्थिक वर्षको अघिल्लो दस महिनामा खर्च हुने कुल पुँजीगत खर्च बराबर पछिल्लो बाँकी दुई महिनामा खर्च गरिने अचम्मको विकास मोडेल धेरै वर्षदेखि हाम्रो देशमा अभ्यास भइरहेको छ। यस मोडेल अनुसार वार्षिक विकास तथा निर्माण योजनाका अधिकांश काम जेठ र असार महिनामा सम्पन्न हुन्छन्। असार महिना आर्थिक वर्षको अन्तिम महिना पनि हो। साउन एक गतेदेखि नयाँ आर्थिक वर्ष सुरु भई नयाँ बजेट कार्यान्वयनमा आउने र गत वर्ष खर्च नभएको बजेट फ्रिज हुने गर्दछ। तसर्थ, बजेट फ्रिज हुन नदिन असार महिनामा जसरी भए पनि बजेट खर्च गर्ने प्रचलन हाम्रो नियमित र आम प्रवृति नै बनेको छ र गत आर्थिक वर्ष पनि यसमा अपवाद रहेन।

के साच्चैं यस मोडेल अनुसार हुने काम गुणस्तरीय हुन्छ ? अनि यसरी खर्च गरिएको बजेटले विकास निर्माण कार्यलाई सहयोग पुऱ्याएको छ ? पक्कै छैन, उदाहरणका लागि हामीले देखिरहेको र भोगिरहेको सबैभन्दा चल्तीको उदाहरण लिउँ, असारमा गरिने पिच बाटो। गत आर्थिक वर्षको असार महिनामा सहरका विभिन्न ठाउँमा बाटो पिच भयो। पिच गर्दा पुरानो भत्केको बाटो भए यसलाई टालेको हो कि होइन छुट्याउनै नसकिने गरी अति पातलो पिच भएको थियो। बीचमा भएका साना खाल्डो समेत बेवास्ता गरी छाडेको र अलि अलि पोतिएको मात्र थियो। नयाँ बाटो पिच गर्दा समेत

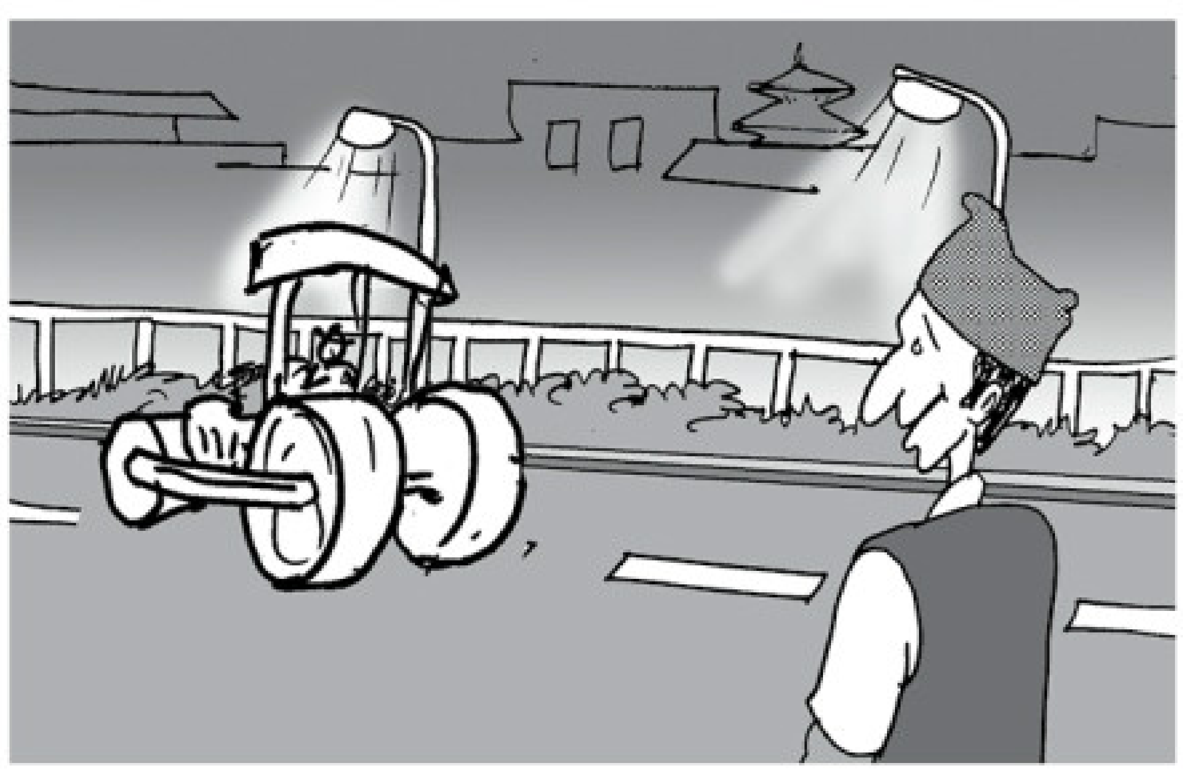

माथिबाट कालो पत्रेको कालो रङ्गसम्म मात्र देखिने गरी पिच गरिएको थियो। यस्तो पिचले थाम्ने अवधि एक घाम र एक पानी मात्र हो। असार महिनामा हतारमा पिच गरिएको बाटो छोटो अवधिमै कतै भत्किएको र कतै उप्किएर हिलाम्य भएको देख्न सकिन्छ।

यसैगरी, विभिन्न जिल्लामा काम गरेजस्तो गरेर वा कामै नगरी बिल भर्पाई मिलाएर गत असार मसान्तमा पुँजीगत बजेट सिध्याउन प्रयास गरेको पाइएको छ। हाम्रो परम्परागत विकास मोडेल यस्तै खालको छ र यसबाट विकास कार्यमा साच्चैं न त कुनै टेवा पुगेको छ न जनताको जीवनस्तर उकास्न यसले सहयोग नै गरेको छ। यसले त हाम्रो जस्तो गरिब देशमा दुर्लभ स्रोतको दुरुपयोग भइरहेको छ, जुन जनताबाट कर सङ्कलन गरेर वा विकास साझेदारहरूबाट ऋण लिएर जुटाइएको हुन्छ।

यसबारे बजेट निर्माण गर्ने अर्थ मन्त्रालय, योजना आयोग र सम्बन्धित मन्त्रालयलाई पूरापूर जानकारी छ। यसैगरी कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग, कार्यालय वा एकाइहरू पनि बेखबर नभएका होइनन्। त्यसो भए सबैको जानकारी भएर पनि स्रोतको दुरुपयोग किन भइरहेको छ त ? किनकि, राजनीतिज्ञ, कर्मचारी, इन्जिनियर तथा ठेकेदारहरूमा अनावश्यक लाभ लिने प्रवृति छ, जसका लागि देशले ठूलो मूल्य चुकाइरहेको छ। तसर्थ यसमा तत्काल सुधार आवश्यक छ। अन्यथा रनभुल्लमा पर्न थालिसकेको भूकम्पपछिको नवनिर्माण पनि यही मोडेलमा जाने सम्भावना छ।

मूलतः ठेकेदारलाई जिम्मेवार बनाउने नगरेसम्म यस्तो भइरहन्छ। कामको गुणस्तर परीक्षण गरेर मात्र भुक्तानी दिने गर्नुपर्छ। यसैगरी कति वर्षका लागि भनेर निर्माण भएको हो, समय क्रममा त्यो अनुसार भएको नपाइएमा निर्माण गर्ने ठेकेदार, सहमति दिने प्रशासक, अनुगमन गर्ने इन्जिनियर तथा भुक्तानी दिने कर्मचारीलाई समेत कारबाही गर्नैपर्छ। यसबाहेक गुणस्तरीय काम गर्नेहरूलाई पुरस्कार र सम्मान गर्ने कानुनी व्यवस्था पनि आवश्यक छ। यस्तो व्यवस्था कसैप्रति पक्षपात नगरी कडाइका साथ लागू गरिए प्रणाली बस्न गई यस्ता प्रवृत्तिको अन्त्य निश्चित छ। तर सानोतिनो स्वार्थका लागि राजनीतिक पहुँचको आधारमा फरक फरक तरिकाले कसैलाई काखा र कसैलाई पाखा गरिए प्रणाली बन्नै सक्दैन र परम्परागत खर्च प्रवृत्तिको अन्त्य सम्भव छैन। अहिले भइराखेको पनि यही हो।

एकाध व्यक्ति धनी बनेर देश कहिल्यै धनी बन्दैन। सानातिना अनुचित लाभ लिएर व्यक्ति त मोटाउला तर यसले विकासको लामो पथमा नकारात्मक असर पार्दछ। गलत योजना वा योजना विहीन तथा गलत निर्णय वा निर्णय विहीनता देशलाई धेरै महँगो पर्छ। धेरै वर्षदेखि हचुवाको भरमा खर्च गर्ने प्रवृत्ति रहनु, विकासको दीर्घकालीन योजना नबनाइनु, विभिन्न निकायबीच समन्वयको अभावमा काम पन्छाउने र जिम्मेवारी नलिने प्रवृत्ति बढेर जानु, दण्ड र पुरस्कारको प्रणाली बसाउन नसकिनु, काम गर्ने र नगर्ने तथा असल र खराबलाई पर्गेलेर भेद गर्न नसकिनु र विकास कार्यमा समेत राजनीति गरिनुले नेपालमा मौलिक विकास मोडेल अहिलेसम्म बन्न सकेन। चलायमान समयलाई योजनबद्ध तवरले पछ्याउन नसक्दा हामी विकासमा धेरै पछाडि परेका मात्र छैनौं, भएको स्रोतको समेत सदुपयोग गर्न नजान्दा एक तिहाई जनतालाई गरिबीबाट माथि ल्याउन पनि सकिएको छैन।

बजार अर्थतन्त्रका हिमायतीहरूले केन्द्रीकृत अर्थतन्त्रभित्रको विषय ठानी योजनालाई अस्वीकार गरे पनि हाम्रो जस्तो मिश्रित अर्थ व्यवस्था अँगालेको अति कम विकसित राष्ट्रलाई धेरै वर्षसम्म योजना चाहिन्छ। विशेष गरी निजी क्षेत्र सबल नहुन्जेलसम्म सरकारले योजना मात्र होइन बजारमा प्रभावकारी अनुगमन समेत गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसो भए हाम्रो विकासको मोडेल कस्तो हुनुपर्दछ ? जापान, कोरिया, सिङ्गापुर, मलेसिया वा चीनको विकास मोडेल हामीलाई मिल्छ त ? सकारात्मक कुराहरू विभिन्न देशका अनुभवबाट सिक्नुपर्दछ तर हाम्रो देशको वस्तुस्थिति अनुरूपको नेपाली शैलीको आधुनिक विकासको मोडेल हामीलाई चाहिएको छ।

यसका लागि स्वदेशमा रहेको स्रोतसाधन र जनशक्तिको अधिकतम उपयोग गर्दै कति वर्षमा, कसरी र कहाँ पुग्ने भन्ने लक्ष्यसहितको ठोस दीर्घकालीन योजना अत्यावश्यक छ। समय तोकेर आयस्तर र रोजगारीका सूचकहरू हासिल गर्ने विस्तृत कार्यक्रम बनाई विकासका कामहरू गर्दैजाँदा आफ्नै परिप्रेक्ष्यमा गरेका अनुभव र असफलताबाट शिक्षा लिँदै र समयानुकूल परिमार्जन गर्दै आफ्नै परिवेशमा मौलिक मोडल बनाउनु पर्दछ। नेपालको दीर्घकालीन विकासका लागि ३०/४० वर्षको योजना बनाएर त्यही अनुरूप विभिन्न चरणमा विकासको कामलाई व्यवस्थित गर्नुपर्दछ। पहिलो चरणमा देशलाई कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट औद्योगिक अर्थतन्त्रको रूपमा रूपान्तरण गर्ने, दोस्रो चरणमा उच्च प्रविधियुक्त उद्योग धन्दाको विकास गर्ने र तेस्रो चरणमा सेवा क्षेत्रको उच्च व्यावसायिक विकास गरी अर्थतन्त्रलाई प्राथमिक कृषि क्षेत्रबाट क्रमशः उद्योग र अन्तमा सेवाको क्षेत्रमा केन्द्रित गर्नुपर्दछ।

देश सङ्घीयताको सँघारमा रहेको अवस्थामा राम्रो संविधानको घोषणा गरी सँगसँगै दीर्घकालीन विकासको योजना पनि ल्याउनु पर्दछ। यसैसँग तादात्म्य हुने गरी कृषि, जलस्रोत, पर्यटन, रोजगारी, वाणिज्य, विदेशी लगानी, प्रविधि, उद्योग आदिमा पनि लक्ष्यसहितका दीर्घकालीन उपयोजनाहरू प्रस्टसँग सूचकाङ्क तोकी घोषणा गर्नुपर्छ। प्रत्येक वर्षको वार्षिक बजेटले यस्ता योजनालाई सफल बनाउने गरी कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्दछ। साथै बहुवर्षीय योजनाको बजेट फ्रिज नहुने र परियोजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा स्पष्ट जिम्मेवारी तोकी दण्ड र पुरस्कार प्रणाली लागू गर्नैपर्छ।

दीर्घकालीन योजना अनुरूप विकासले गति समाउनसके स्वदेशमै श्रमको उचित मूल्य पाइने अवस्था रहन्छ। यसबाट भावी सन्ततिलाई पनि अहिलेजस्तै अदक्ष श्रमिकको रूपमा विदेशी भूमिमा उर्वर जीवन खेर फाल्न वा बेरोजगार बस्नु नपर्ने अवस्था सिर्जना गर्न सकिन्छ। त्यसपछि राजनीति उच्च सामाजिक भावना भएका मानिसहरूले मात्र गर्ने र यसमा नैतिकता कायम हुनेछ। समाजमा एउटा प्रणाली बसाउँन सके यस्तो प्रणालीलाई उन्नत बनाउँने दिशामा अन्वेषण गरिने र दिगो विकासको बाटोमा देश अघि बढ्ने ढोका खुल्नेछ। ■